שלמודו קשה עליו כברזל בשביל משנתו שאינה סדורה עליו שנאמר [1]והוא לא פנים קלקל מאי תקנתיה ירבה בישיבה שנאמר [1]וחילים יגבר ויתרון הכשיר חכמה כ"ש אם משנתו סדורה לו מעיקרא כי הא דריש לקיש הוה מסדר מתני' ארבעין זמנין כנגד מ' יום שניתנה תורה ועייל לקמיה דר' יוחנן רב אדא בר אהבה מסדר מתני' עשרין וארבע זמנין כנגד תורה נביאים וכתובים ועייל לקמיה דרבא רבא אמר אם ראית תלמיד שלמודו קשה עליו כברזל בשביל רבו שאינו מסביר לו פנים שנאמר והוא לא פנים קלקל מאי תקנתיה ירבה עליו רעים שנאמר וחילים יגבר ויתרון הכשיר חכמה כ"ש אם הוכשרו מעשיו בפני רבו מעיקרא ואמר ר' אמי מאי דכתיב [2]אם ישוך הנחש בלא לחש ואין יתרון לבעל הלשון אם ראית דור שהשמים משתכין (א) כנחשת מלהוריד טל ומטר בשביל לוחשי לחישות שאין בדור מאי תקנתן ילכו אצל מי שיודע ללחוש דכתיב [3]יגיד עליו רעו ואין יתרון לבעל הלשון ומי שאפשר לו ללחוש ואינו לוחש מה הנאה יש לו ואם לחש ולא נענה מאי תקנתיה ילך אצל חסיד שבדור וירבה עליו בתפלה שנאמר [4]ויצו עליה במפגיע (ב)ואין פגיעה אלא תפלה שנאמר [5]ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי ואם לחש ועלתה בידו ומגים דעתו עליו מביא אף לעולם שנאמר [3]מקנה אף על עולה רבא אמר שני ת"ח שיושבין בעיר אחת ואין נוחין זה לזה בהלכה מתקנאין באף ומעלין אותו שנאמר מקנה אף על עולה (ג)אמר ר"ל מאי דכתיב אם ישוך הנחש בלא לחש ואין יתרון לבעל הלשון לעתיד לבא מתקבצות ובאות כל החיות אצל הנחש ואומרים לו ארי דורס ואוכל זאב טורף ואוכל אתה מה הנאה יש לך אמר להם ואין יתרון לבעל הלשון אמר רבי אמי אין תפלתו של אדם נשמעת אלא אם כן משים נפשו בכפו שנאמר [6]נשא לבבנו אל כפים (ד)[איני והא] אוקים שמואל אמורא עליה ודרש [7]ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו ולא נאמנו בבריתו ואף על פי כן [8]והוא רחום יכפר עון וגו' (ה)לא קשיא כאן ביחיד כאן בצבור אמר ר' אמי אין גשמים יורדין אלא בשביל בעלי אמנה שנאמר [9]אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף וא"ר אמי בא וראה כמה גדולים בעלי אמנה מניין מחולדה ובור ומה המאמין בחולדה ובור כך המאמין בהקב"ה עאכ"ו אמר רבי יוחנן כל המצדיק את עצמו מלמטה מצדיקין עליו הדין מלמעלה שנאמר אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף רבי חייא בר אבין אמר רב הונא מהכא [10]וכיראתך עברתך ריש לקיש אמר מהכא [11]פגעת את שש ועושה צדק בדרכיך יזכרוך הן אתה קצפת ונחטא בהם עולם ונושע אמר ריב"ל כל השמח ביסורין שבאין עליו מביא ישועה לעולם שנאמר בהם עולם ונושע אמר ריש לקיש מאי דכתיב [12]ועצר את השמים בשעה שהשמים נעצרין מלהוריד (ו)(טל ומטר) דומה לאשה שמחבלת ואינה יולדת והיינו דאמר ריש לקיש משום בר קפרא נאמרה עצירה בגשמים ונאמרה עצירה באשה
נאמרה

שלמודו קשה עליו כברזל. שקשה הוא לו מרוב קושיות בשביל משנתו שאינה סדורה לו ואינו זוכר מה כתיב בה ולפיכך אינו יודע לפרק אי נמי שגורסה בטעות פוטר על החיוב ומחייב על הפטור ומקשי עלה מדוכתא אחריתי והכי משמע קרא והוא לא (ב) שאינו יודע שמועתו מפני שפנים קלקל שקלקל במשנה שהיא קודם לגמרא: **ירבה בישיבה.** שיסדירו בני הישיבה משנתם שנאמר וחיילים בין תלמידים שהן חיילות חיילות: **ויתרון הכשיר.** כשסידר משנתו מתחילה: **כנגד מ' יום שניתנה התורה.** שתתקיים בידו והדר עייל קמיה דר' יוחנן למיגמר גמרא: **כנגד תנ"ך.** שהן כ"ד ספרים: **שפנים קלקל.** שהראה לו פנים רעות: **ירבה עליו רעים.** לפייס הימנו שיסביר לו פנים: **משתכין עליו כנחושת.** מאדימין פנים כעין רודיל"יא כדאמרי' בבבא מציעא (דף כו.) דשתין טפי שהעלה חלודה. שנעצרין (ו) מלהוליד טל ומטר: **לוחשי לחישות.** בשביל שאין מתפללים תפלה בלחש: **יגיד עליו רעו.** יתפלל עליו חבירו וגבי גשמים כתיב באיוב: **ואין יתרון לבעל הלשון.** כלומר מה הנאה יש לבעל הלשון שיודע ללחוש ואינו לוחש: **מקנה אף על עולה.** מקנה אף מי שמגים דעתו ועולה: **ואין נוחין זה לזה כו'.** והכי משמע בשביל שצריך להגיד זה לזה ולהיות נוחין בהלכה ואינן עושין מקנה מתקנאים מתגרים באף ומעלים אותו ומביאים אותו עליהן. ויש גורסין ונוחין זה לזה בהלכה מתקנאים באף וכו' משיגיד עליו רעו שנוחין זה לזה מתקנאים באף ומעלים אותו מעליהם: **ארי דורס ואוכל.** מיד ואינו מסירא: **טורף ואוכל.** שמוליך לחוריו ואוכל שם שמפחד מן הבריות. ולכולן יש להם הנאה: **ולך מה הנאה יש לך.** שאתה נושך בני אדם והורגן. והוא אומר מה יתרון לבעל הלשון שמספר לשון הרע אע"פ שאין לו הנאה. ולפיכך מביאו (ג) הקב"ה בדין אגל נחש כדי שיתבייש מפני שהסית אדם הראשון ומתביישין עמו מספרי לשון הרע: **ולבם לא נכון עמו.** עם הקב"ה: **ואעפ"כ.** כתוב בסמוך והוא רחום יכפר עון ושומע תפלתם והיכי אמרת שאין תפלתם נשמעת אא"כ משים נפשו בכפו כלומר שנפשו מכוונת בכפו (ד): **בצבור.** תפלתם נשמעת ואע"פ שאין לב כולם שלם כדכתיב ויפתוהו בפיהם בדברים ל' רבים: **ביחיד.** אינו אלא א"כ לבו מכוון: **בזמן שאמת מארץ תצמח.** שיש אמונה במשא ומתן אז צדק משמים נשקף דהיינו גשמים שהן צדקה: **מחולדה ובור.** שהמיתו שני בני אדם. מלוי הוא באגדה (ה) מעשה בבחור אחד שנתן אמונתו לריבה אחת שישאנה אמרה מי מעיד והיה שם בור אחד וחולדה אמר הבחור בור וחולדה עדים בדבר לימים עבר על אמונתו ונשא אחרת והוליד שני בנים אחד נפל לבור ומת וא' נשכתו חולדה ומת אמרה לו אשתו מה מעשה הוא זה שבנינו מתים במיתה משונה ואמר לה כך וכך היה המעשה: **המאמין בהקדוש ברוך הוא.** שמשימו עד בינו לבין חבירו על אחת כמה וכמה: **המצדיק עצמו.** שמכשיר ומקשט מעשיו: **מצדיקין עליו.** מדקדקין עמו אפילו כחוט השערה יותר משאילו מקלקל מעשיו כדי למרק עונותיו: **שנאמר אמת מארץ תצמח.** אז צדק משמים נשקף לצדקה אין כתיב כאן אלא צדק דמשמע דין: **וכיראתך עברתך.** על מי שהוא ירא אותך אתה מחזיק עברתך כדי למרק עונותיו. ופשטא המקרא מי יודע עוז אפך מי יודע עוז וכח למלוא אותו לגום מפניך ביום אפך וכיראתך עברתך כשם שאתה יראוי ומפוחד כך יש להתיירא ולהתפחד מעברתך: **פגעת את שש ועושה צדק.** במי ששמח ועושה צדק שהן העושים כך בדרכיך יזכרוך אתה פוגע בו אם חוטא כלום כמו ויפגע בו וימת). קרא הכי הוא פגעת את שש ועושה צדק והן העושין כך בדרכיך יזכרוך באותם דרכים שאתה מייסרן ביסורין יזכירוך לטובה ואומרים הן אתה קצפת בשביל שחטאנו בהם עולם ונושע בשבילם נושע לעולם הבא: **שמחבלת.** כמו חבלי יולדה. אף השמים עושין כן וקשה לעולם ועל חטא הוא:
נאמרה

אם ראית דור שהשמים משתכין עליו כנחושת מלהוריד גשם עליו וכו'. מכאן מוכיח ר"ת דהא דאמרי' בבבא בתרא (דף יע. וסס) אין טומנין בסלעים מ"ע משום דמשתכי ליה לקדירה ר"ל משתכי מקלקלים המאכל שבקדירה ובלע"ז אורמש"ר והא דאמר לקדירה לאו דוקא לקדירה אלא למאכל שבקדירה דהכי נמי קאמר (שבת דף יח:) האי קדרה חייתא שרי ואין לפרש כפרש"י שפי' התם משתכי משברים הקדירה דא"כ מאי קאמר הכא שהשמים משתכין (ו) ר"ל שהשמים משתברין אלא ודאי משתכים ר"ל מעלין חלודה כמו דבר שבטל ממלאכתו ימים רבים ומחליד ובלע"ז רלאולי"ר: **ואי** לוחש ועלתה בידו ומגים דעתו מביא אף לעולם שנאמר יגיד עליו ריעו וגו'. כלומר אם יגיד עליו ריעו שעל ידו באו הגשמים והוא מגים דעתו מקנה אף עולה כלומר הוא קונה אף ועולה כלומר אם עולה שמגים דעתו עליו הוא מקנה האף:

בחולדה ובור כך בהקב"ה על אחת כמה וכמה. פי' מאמין בחולדה ובור מעשה היה בנערה אחת היתה רוצה לילך לבית אביה והיה בור בדרך ונפלה ובא בחור אחד ואמר אם אני אעליך תנשאי לי אמרה לו הן ונשבעו ביניהן שהוא לא ישא אשה אחרת והיא לא תנשא לאיש אחר ואמרו מי מעיד בינינו והיתה חולדה אחת הולכת לפני הבור ואמרו אלו שנים בור וחולדה יהיו עדים בינינו והלכו לדרכם והיא עמדה בשבועתה והוא נשא אשה אחרת וילדה בן באת חולדה ונשכתו ומת וילדה לו בן שני ונפל לבור ומת אמרה לו אשתו מה זה המעשה שהגיע לנו שלא כשאר בני אדם נזכר השבועה וסיפר לאשתו כל המעשה אמרה לו א"כ חזור וקחנה וכתב לה גט והלך ונשא את הבתולה והיינו דאמרי המאמין בבור וחולדה שהעמידו עדותן:
ונלומה

מסורת הש"ס

א) [לעיל ז: וש"נ], ב) ערכין טו:, ג) גי' רש"א, ד) [בשאלתות פ"ס קסג איתא קשין אהדדי לא קשיא כאן ביחיד וכו' וכ"ה בע"י מעתה אין צורך להגהת רש"א לעיל בסמוך איני והא], ה) [ילקוט איתא מטר], ו) [נ"ל מלאוריד], ז) [מלכים א כ],

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' דור שהשמים משתכין עליו כנחשת מלהוריד כו' לחישות שאין באותו הדור מאי: (ב) רש"י ד"ה שלמודו כו' משמע קרא והוא לא פנים קלקל שאינו יודע: (ג) ד"ה ולך כו' מביאו הקב"ה בדין (אגל נחש) תא"מ. ונ"ב ס"א איתו ולגירסא שלפנינו נ"ל מביאן: (ד) ד"ה ואעפ"כ כו' מכוונת בכפו מבחוץ הס"ד. נ"ב כלומר עם כפו: (ה) ד"ה מחולדה כו' מעשה בבחור אחד. נ"ב עי' בערוך ערך חלד מבאר המעשה באריכות: (ו) תוס' ד"ה אם כו' קאמר הכא שהשמים משתכין שאין ר"ל שהשמים:

◆

לעזי רש"י

רודיל"יא [רידויל"א]. חלודה.

◆

רבינו חננאל

תלמיד שתלמודו קשה עליו, מפני שאין רבו מסביר לו פנים, בהלכה. אם ראית הגשמים נעצרין ומתכסין, שאין בדור לוחש לחישות כראוי כו'. אין הגשמים יורדין אלא בשביל בעלי אמונה שנאמר אמת מארץ תצמח. א"ר יוחנן כל המצדיק עצמו מלמטה, ומחזיק דרך החסידות, אפילו מעט אם יטה מדקדקין עליו מלמעלה ולוקחין הדין ממנו, שנאמר אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף. ועוד מהכא, וכיראתך עברתך, לפי דקדוק ביראתך כן מדקדקין עליך בעברתך. ועוד מהכא, בדרכיך יזכירוך, כפי דרכך מזכירין אותך מלמעלה. אמר ר' יהושע בן לוי כל ששמח ביסורין הבאין עליו מביא ישועה לעולם שנאמר הן אתה קצפת ונחטא [בהם] עולם ונושע. הן קצפת והכית אותנו בשביל חטאתינו שחטאנו, שמחנו בהן, כלומר הודינו, כי הכאה זו בשביל עונותינו היא עולם ונושע, ראויה זו להיות (תשובה) [ישועה] לעולם. אמר רבי שמעון בן לקיש נאמרה עצירה ולידה ופקידה באשה, וכנגדן ברקיע ובארץ.

תורה אור השלם

1. אם קֵהָה הַבַּרְזֶל וְהוּא לֹא פָנִים קִלְקַל וַחֲיָלִים יְגַבֵּר וְיִתְרוֹן הַכְשֵׁיר חָכְמָה: קהלת י י
2. אִם יִשֹּׁךְ הַנָּחָשׁ בְּלוֹא לָחַשׁ וְאֵין יִתְרוֹן לְבַעַל הַלָּשׁוֹן: קהלת י יא
3. יַגִּיד עָלָיו רֵעוֹ מִקְנֶה אַף עַל עוֹלֶה: איוב לו לג
4. עַל כַּפַּיִם כִּסָּה אוֹר וַיְצַו עָלֶיהָ בְמַפְגִּיעַ: איוב לו לב
5. וְאַתָּה אַל תִּתְפַּלֵּל בְּעַד הָעָם הַזֶּה וְאַל תִּשָּׂא בַעֲדָם רִנָּה וּתְפִלָּה וְאַל תִּפְגַּע בִּי כִּי אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ אֹתָךְ: ירמיהו ז טז
6. נִשָּׂא לְבָבֵנוּ אֶל כַּפָּיִם אֶל אֵל בַּשָּׁמָיִם: איכה ג מא
7. וַיְפַתּוּהוּ בְּפִיהֶם וּבִלְשׁוֹנָם יְכַזְּבוּ לוֹ: תהלים עח לו
8. וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: תהלים עח לח
9. אֱמֶת מֵאֶרֶץ תִּצְמָח וְצֶדֶק מִשָּׁמַיִם נִשְׁקָף: תהלים פה יב
10. מִי יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ: תהלים צ יא
11. פָּגַעְתָּ אֶת שָׂשׂ וְעֹשֵׂה צֶדֶק בִּדְרָכֶיךָ יִזְכְּרוּךָ הֵן אַתָּה קָצַפְתָּ וַנֶּחֱטָא בָּהֶם עוֹלָם וְנִוָּשֵׁעַ: ישעיהו סד ד
12. וְחָרָה אַף יְיָ בָּכֶם וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְיָ נֹתֵן לָכֶם: דברים יא יז

◆

רבינו גרשום

והוא לא פנים קלקל. שלא הראה פנים במשנה, קלקל בתלמוד. והוא לא פנים. שאין רבו מסביר לו פנים, ירבה עליו רעים לרצות את רבו שיסביר לו פנים. משתכין. מחליד. לוחשי לחישות. שיודעין להתפלל ואין מתפללין. מקנה. שמגים דעתו, אף על עולה, מעלה כעס על העולם. ומעלין[ן] אותו. שמסלקין אותו מן העולם. מה הנאה יש לך. שאתה נושך ואינך אוכל. כאן ביחיד. נשא לבבנו. כאן בצבור. ויפתוהו בפיהם. מצדיקים עליו מלמעלה. כדכתיב וסביביו נשערה מאד.